

МИЛЛИЙ ВАЛЮТА БОЗОРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ВА РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

Эргашев Жасурбек Шухрат ўғли

АННОТАЦИЯ: Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси миллий валюта бозорининг шаклланиши ва эволюцион ривожланиш босқичлари таҳлил қилинади. Миллий валюта — «сўм»нинг муомалага киритилишидан бошлаб, замонавий рақамли ва эркин конвертация қилинадиган валюта бозоригача бўлган даврдаги иқтисодий ислохотлар ёритилган. Марказий банкнинг валюта сиёсатини тартибга солишдаги роли ва истиқболдаги вазифалар белгилаб берилган.

ABSTRACT: This article analyzes the formation and evolutionary development stages of the national currency market of the Republic of Uzbekistan. It highlights the economic reforms from the introduction of the national currency "Som" to the modern digital and freely convertible currency market. The role of the Central Bank in regulating currency policy and future tasks are outlined.

Калит сўзлар: миллий валюта, валюта бозори, конвертация, сўм, Марказий банк, валюта курси, девальвация, либераллаштириш.

Keywords: national currency, currency market, convertibility, som, Central Bank, exchange rate, devaluation, liberalization.

1. КИРИШ

Ҳар қандай мустақил давлатнинг иқтисодий суверенитети унинг миллий валютаси ва ушбу валюта айирбошладиган бозорнинг мавжудлиги билан белгиланади. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг, ўз молиявий тизимини қуриш ва миллий валюта бозорини шакллантириш зарурати юзага келди. Валюта бозори — бу хорижий валюталарни сотиб олиш ва сотиш, чет эл капиталини жалб қилиш ҳамда халқаро тўловларни амалга ошириш устида олиб бориладиган иқтисодий муносабатлар тизимидир.

«Ўзбекистон — 2030» стратегиясда макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш ва миллий валютанинг харид қобилятини мустаҳкамлаш устувор вазифа сифатида белгиланган. Шу сабабли, миллий валюта бозорининг босиб ўтган тарихий йўлини ва босқичларини ўрганиш, бугунги кундаги ислохотларнинг мантиқий давомини англаш учун фоят муҳимдир.

2. АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Миллий валюта тизими ва пул-кредит сиёсати соҳасида ўзбекистонлик иқтисодчи олимлардан Ш.З. Абдуллаева, А.В. Ваҳобов ва Т.С. Маликовлар кенг қўламли тадқиқотлар олиб боришган. Улар ўз илмий ишларида Марказий

банкнинг валюта позициясини бошқариш ва инфляцияни жиловлаш механизмларини ўрганганлар.

Халқаро миқёсда эса Ж.М. Кейнс ва М. Фридман каби иқтисодчиларнинг валюта курслари ва бозор мувозанати ҳақидаги назариялари ушбу мавзунинг методологик асоси бўлиб хизмат қилади. Бироқ, Ўзбекистонда 2017 йилдан бошланган валюта бозорини либераллаштириш ва унинг рақамли трансформацияси даври янгича таҳлилларни ва босқичма-босқич тизимлаштиришни талаб қилади.

3. МЕТОДОЛОГИЯ

Мақолани ёзиш жараёнида тизимли ёндашув, тарихийлик ва мантикийлик принциплари, қиёсий таҳлил ҳамда статистик методлардан фойдаланилди. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва Давлат статистика агентлигининг расмий маълумотлари хронологик тартибда ўрганилиб, валюта бозорининг ривожланиш босқичлари классификация қилинди.

4. НАТИЖАЛАР

Олиб борилган таҳлиллар натижасида, Ўзбекистон миллий валюта бозорининг шаклланиши ва ривожланишини қуйидаги 4 та асосий тарихий босқичга ажратиш мумкин:

1. Биринчи босқич (1991–1994 йиллар): Миллий валютанинг жорий этилиши. Бу даврда Ўзбекистон собиқ иттифоқ рубль ҳудудидан чиқиб, дастлаб «купон-сум»ларни, сўнгра 1994 йил 1 июлдан бошлаб ҳақиқий миллий валюта — «сўм»ни муомалага киритди. Тошкент республика валюта биржаси (ТРВБ) ташкил этилди ва илк валюта аукционлари бошланди.

2. Иккинчи босқич (1995–2016 йиллар): Чекланган конвертация ва маъмурий тартибга солиш даври.

Бу босқичда валюта бозорида давлат назорати кучли бўлиб, расмий курс ва «қора бозор» курси ўртасида катта тафовут юзага келди. Жорий халқаро операциялар бўйича миллий валютани конвертация қилиш чекланган шаклда амалга оширилди.

3. Учинчи босқич (2017–2021 йиллар): Валюта бозорини либераллаштириш.

2017 йил 5 сентябрдан бошлаб Ўзбекистонда тарихий бурилиш юз берди: чет эл валютасининг курси тўлиқ бозор механизмлари (талаб ва таклиф) асосида шакллана бошлади ва эркин конвертацияга рухсат берилди. Валюта бозоридаги икки хил курс тизими барҳам топди.

4. Тўртинчи босқич (2022 йилдан ҳозиргача): Рақамлаштириш ва халқаро интеграция.

Бугунги кунда валюта бозори тўлиқ рақамли технологиялар асосида ишлайди. Тижорат банклари ўртасидаги конверсия амалиётлари онлайн

платформалар орқали сониялар ичида амалга оширилмоқда. Аҳоли учун мобил иловалар орқали 24/7 режимида валюта сотиб олиш ва сотиш имконияти яратилди.

5. МУҲОКАМА

Валюта бозорининг эркинлаштирилиши мамлакатга хорижий инвестициялар оқимининг кескин кучайишига олиб келди. Бироқ, бозор механизмларига ўтиш миллий валютанинг АҚШ долларига нисбатан девальвация даражасини ҳам кўрсатиб берди. Марказий банк бугунги кунда валюта курсига тўғридан-тўғри (маъмурий) аралашмайди, балки фақатгина кескин тебранишларнинг олдини олиш мақсадида интревенция усулидан фойдаланади. Бу эса миллий бозорнинг халқаро молиявий тизимларга мослашишини таъминламоқда.

6. ХУЛОСА

1. Миллий валюта бозорининг шаклланиши оддий пул муомаласидан эркин бозор механизмларигача бўлган мураккаб ва эволюцион йўлни босиб ўтди.
2. 2017 йилдаги либераллаштириш ислохотлари валюта бозорининг ривожланишидаги энг олий ва муҳим нукта бўлди.
3. Рақамли банк хизматларининг ривожланиши валюта бозорининг шаффофлигини ва аҳоли учун қулайлигини оширди.
4. Истиқболда миллий валюта бозори барқарорлигини саҳлаб қолиш учун маҳаллий маҳсулотлар экспортини кўпайтириш ва ташқи макроиқтисодий шокларга қарши мақбул пул-кредит сиёсатини давом эттириш зарур.

7. ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РОЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг «Валютани тартибга солиш тўғрисида»ги Қонуни (янги таҳрири). — Тошкент, 2019.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 сентябрдаги «Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5177-сонли Фармони.
3. «O‘zbekiston – 2030» strategiyasi тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. — Тошкент, 2023.
4. Абдуллаева Ш.З. Банк иши ва валюта муносабатлари. — Тошкент, 2020.
5. Ваҳобов А.В., Маликов Т.С. Молия: Дарслик. — Тошкент: Ношир, 2018.
6. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг йиллик ҳисоботлари ва статистик бюллетенлари (2020–2025).
7. Фридман М. Капитализм и свобода. — Чикаго, 1982.
8. Кейнс Ж.М. Общая теория занятости, процента и денег. — М., 1936.
9. Тошкент республика валюта биржаси (ТРВБ) расмий маълумотлари.
10. Lex.uz — Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.